

СИСТЕМА ПРАВА ЯК ОБ'ЄКТИВНО ІСНУЮЧЕ ЯВИЩЕ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Шаганенко В.П.

аспірант відділу теорії держави і права

Інституту держави і права

ім. В. М. Корецького НАН України

Поняттям «система» в будь-якій галузі пізнання визначається певна реально існуюча структурована цілісна сукупність елементів, поєднаних між собою внутрішніми зв'язками. Саме ці зв'язки здатні надавати внутрішньої організованості усім елементам будь-якої системи, перетворюючи її на диференційовану цілісність. Не є винятком у цьому сенсі і таке соціальне утворення, як право (для якого системність є однією з головних ознак), а також інші правові явища – «система права», «система законодавства», «правова система» тощо [1, 244]. Цілком очевидно, що метод системного дослідження правових явищ плідно використовується в юридичній літературі, на підставі якого Д. Керимовим було сформульовано поняття «система у праві». На його думку, «система у праві – це об'єктивне об'єднання (поєднання) за змістовними ознаками певних правових частин у структурно упорядковану цілісну єдність, яка володіє відносною самостійністю, стійкістю та автономністю функціонування» [2, 278]. Система права є складним багаторівневим поняттям. Водночас, його поняття та визначення ускладнюється, перш за все тим, що за декілька років плідної праці багатьох вчених-правознавців це поняття набуло великої кількості доповнень, роз'яснень, уточнень, а також складних правових конструкцій. З одного боку, плюралізм думок має велике значення у сучасному демократичному суспільстві, з іншого боку, це призвело до приховування сутності проблеми. Вважаємо, що поняттю «система» необхідно приділити більше уваги.

На думку Н. Оніщенко, система – це упорядкована сукупність елементів, взаємопов'язаних і взаємодіючих один з одним, яка має відносну самостійність і органічну єдність, характеризується внутрішньою цілісністю і автономністю функціонування» [3, 63]. Поняття «система», зазначає Л. Луць, є цілісною сукупністю (комплексом) закономірно розташованих та взаємопов'язаних і

взаємодіючих елементів. До основних ознак системи, як правило, відносять: комплексність (сукупність) елементів; впорядкованість та подільність елементів; наявність зв'язків між ними; наявність цілісних властивостей [4, 48]. Д. Керімов наголошує на двох основних характерних ознаках системи: на стійкому автономному функціонуванні та наявності між її складовими об'єктивних і закономірних зв'язків, які ґрунтуються на змістовних ознаках цих складових [5, 244–245].

Отже, можна стверджувати, що в понятті «система» вироблені ознаки, які повинні бути відображені в понятті «система права». Вони по-різному розкриваються у кожному конкретному випадку: будь-яка система складається із елементів; між елементами, що створюють систему, встановлюються певні відносини та зв'язки, в результаті яких відбувається диференціація системи; система перетворюється в єдине ціле, тобто говориться про ознаку єдності системи [6, 83]. Вищеперераховані ознаки будуть нами застосовані для створення поняття «система права» наступним чином:

- основним матеріалом щодо побудови системи права є її первинні елементи, зокрема, норми права;

- зазначені елементи знаходяться у постійному взаємозв'язку. Будь-які норми права покликані регулювати суспільні відносини. Проте, відносини у суспільстві знаходяться у постійній динаміці та взаємозв'язку. Отже, норми права, безперервно взаємодіють, створюють галузі та інститути. Внаслідок цієї взаємодії, з одного боку, збільшується обсяг правового регулювання, з іншого боку, створюються загальні принципи та способи регулювання окремих груп суспільних відносин. З'являється процес диференціації норм права за галузями та інститутами;

- поєднання приватноправових і публічно-правових засад визначає єдність системи права, пов'язує норми права загальними цілями та завданнями.

Система права – це уособлене системне утворення суспільства, оскільки:

- є його функціональною системою, тому що її виникнення, існування і розвиток обумовлені усвідомленими загальнолюдськими потребами в організованості, урегульованості та впорядкованості суспільного життя,

оскільки відсутність цих якостей унеможливило б стабільність, безпеку та розвиток суспільства, тобто головні умови його існування взагалі;

- є його інституціональним втіленням. Це означає, що системно організовані, згруповані юридичні норми містяться в нормативно-правових актах, інших джерелах права, які надають йому чіткої інституціональної побудови;

- має стабільний і водночас динамічний характер, в такий спосіб забезпечуючи суспільству збереження, стабілізацію його головних відносин, суспільного ладу, а з другого боку, організовуючи і впорядковуючи їх усталений розвиток;

- пов'язана як прямо, так і опосередковано з діяльністю іншого соціального утворення – держави, її органів – законодавчих, правозастосовних, контрольних-наглядових тощо, які здійснюють функції в правових формах з використанням певних методів.

Більшість вітчизняних та зарубіжних вчених під системою права розуміють:

- внутрішню єдність, органічний взаємозв'язок та взаємодію складових частин діючого в державі права, що відображає єдність складових його норм і розмежовує їх на галузі, підгалузі та інститути [7, 47];

- наукову конструкцію, яка має суб'єктивну основу, однак їх в той же самий час може існувати декілька [8, 104];

- зумовлену економічним і соціальним устроєм структуру права, що відображає внутрішню узгодженість і єдність юридичних норм і одночасно їх поділ на відповідні галузі та інститути [9, 75];

- сукупність чинних принципів і норм права, якій притаманні єдність, узгодженість, диференціація (поділ) і згрупованість норм у відносно самостійні структурні утворення (інститути, галузі та підгалузі права);

- сукупність впорядкованих і взаємоузгоджених між собою норм права, які характеризують внутрішню будову права [10, 812];

Вважаємо за необхідне дати власне визначення поняття «система права» – це об'єктивно існуюча будова права, в межах якої відбувається забезпечення

функціонування правових норм, інститутів і галузей права, їх взаємозв'язок та взаємодія, які зумовлені цілями та завданнями предмета та метода правового регулювання. Як слушно наголошує О. Осауленко, система права має закономірності, зокрема:

- як нормативне утворення асоціюється з національною та міжнародною системами об'єктивного права. Вона характеризується внутрішньою єдністю норм, яка є певною системною властивістю та однією із двох закономірностей розвитку і функціонування об'єктивного права. Ця внутрішня єдність норм набуває вияву як: органічна єдність основних правових ідей, понять та принципів регулювання, юридичної техніки і термінології; конкретизація найбільш загальних норм (наприклад, конституційних) в нормах менш загального характеру, сувора ієрархія юридичних норм відповідно до актів, в яких вони містяться (наприклад, закон та підзаконні акти). Додержання, застосування або порушення одних норм права спричиняє вступ у дію інших норм (наприклад, зв'язок матеріального та процесуального права);

- є поділ усього нормативного фонду, що становить систему, на галузі та інші підсистеми. Взагалі процес побудови системи права здійснюється двома способами щодо норм: інтеграції та диференціації [11, 159].

Зазначимо, що система права як динамічне явище має тенденції свого розвитку, зокрема: процес безперервного накопичення нормативного матеріалу та його розподіл за галузями та інститутами; обумовленість системи права ринковим відносинам; децентралізація правового регулювання, що посилюється; зближення системи українського права з міжнародним правом.

Отже, наукові дослідження з проблем системи права, дозволять сформулювати найбільш цінні, на наш погляд, наукові висновки. Зокрема, система права є об'єктивно існуючим явищем суспільного життя; складною взаємодією галузей, що займають різне положення в системі і по різному співвідносяться між собою. Роль основних системоутворюючих чинників, поряд із предметом і методом повинні виконувати цілі, завдання та принципи правового регулювання.

Література

1. Загальна теорія держави і права: Підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584с.
2. Керимов Д.А. Философские проблемы права. – М.: Мысль, 1972. – 590с.
3. Оніщенко Н.М. Загальна характеристика правової системи як інтегруючої категорії юридичної науки // Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – Вип. 2. – К.: Вид. Дім «Юридична книга», 2000.
4. Луць Л. Критерії системного аналізу – методологічні основи дослідження правової системи // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2001. – Випуск 36.
5. Керимов Д.А. Философские проблемы права. – М.: Мысль, 1972. – 590с.
6. Садовский В.Н. Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ. – М.: Наука, 1974. – С. 83.
7. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 712с.
8. Райхер В.К. О системе права // Правоведение. – 1975. - № 3. – С. 60-70; Поленина С.В. Выступление на круглом столе журнала «Советское государство и право». Система советского права и перспективы ее развития // Советское государство и право. – 1982. - № 6.
9. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 352с.
10. Пархоменко Н.М. Система права // Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007.
11. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права: Навчальний посібник. – К.: Істина, 2007. – 336с.